

SÛFÎ ARAŐTIRMALARI SUFİ STUDIES

Sufî Araştırmaları - Sufi Studies
Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue: 1 Kış/Winter 2010
ISSN 2146-1449
MANİSA

Yılda iki sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.
Sûfî Araştırmaları-Sufi Studies
Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği'nin yayınıdır.

YİĞİTBAŞI VELÎ AHMED ŞEMSEDDİN-İ MARMARAVÎ'DE AŞK

Divine Love in Yiğitbashi Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi

Doç. Dr. Ahmet ÖGKE*

*“Muhabbet ile bağlanan zikir dinmez
ve zikir ile bağlanan muhabbet zâil olmaz.”¹*

[Hz. Yiğitbaşı Velî (k.s.)]

ÖZET

Eserleri dikkatle incelendiğinde, Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin aşk kavramını, tasavvufun temel esaslarıyla iç içe geçmiş vazi-yette ve bu esasları aşıklar tarzda ele aldığı görülmektedir. İçinden geldiği tasavvuf geleneğine bağlı kalarak yaratılışı (tecellî) aşk ile aşıklayan Marmaravî, bu kavramı varlık, vahdet, mârifet, zikir, hayret, cezbe, fakr, gınâ, fenâ ve bekâ gibi hem tasavvuf düşüncesi, hem de seyr ü sülûk aşıısından merkezî konumda bulunan kavramlarıyla bağlantılı olarak anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî,

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlåhiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı. ahmetogke@hotmail.com

¹ Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *Risâle-i Tenhîd*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., “Şer'iyye”, no: 1343/3, vr. 43^b.

aşk, muhabbet, varlık, vahdet, mârifet, zikir, hayret, cezbe, fakr, gınâ, fenâ, bekâ.

ABSTRACT

When examined carefully, the notion of agape in the works of Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî is intertwined with the basic tenets of Islamic mysticism. He handles this notion in a way that provides explanation to these principles. In line with the mystical tradition he belongs, Marmaravî uses the term agape to explain the creation. At the same time, he explicates this notion inter-related with the other central mystical terms such as al-wahdath, al-marifat, az-zikir, al-fakr, al-gina, al-fana and al-baka.

Keywords: Yiğitbashi Velî Ahmed Shemseddîn-i Marmaravî, Divine Love, al-wahdath, al-marifat, az-zikir, al-fakr, al-gina, al-fana, al-baka.

1. YİĞİTBAŞI VELÎ AHMED ŞEMSEDDÎN-İ MARMARAVÎ (839/1435 – 910/1505)

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan *Saruban* sancağının *Akbisar* kazâsına bağlı *Marmara* nâhiyesinde H. 839 / M. 1435 yılında dünyâya gelen **Marmaravî**'nin çocukluk ve gençlik yılları, doğduğu nâhiye olan *Gölmarmara*'da geçmiştir. Bu yıllarda muhtemelen önce babasından, sonra da yöredeki medreselerden zâhirî ilimleri medrese usûlüne göre tahsil etmiştir. Kendi de muhtemelen bir *Halvetî* şeyhi olan babası **İsâ Halife**, aldığı medrese eğitiminden sonra mânevî terbiyesini de ikmal etmesi maksadıyla onu *Uşak*'ın *Kabaklı* köyünde bulunan *Halvetî* şeyhi **Alâeddin Uşşâki**'ye (ö. 890/1485) göndermiştir.

Buradaki mânevî / tasavvufî eğitiminden sonra **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**, şeyhinin emriyle onun halîfesi olarak *Manisa*'ya gelir. Önceleri çeşitli câmilerde va'z u nasîhatlerle halkı aydınlattıktan sonra şeyhinin âhirete irtihâliyle (1485) birlikte onun yerine seccâde-nişîn olan **Marmaravî**, *Manisa*'daki mescid ve tekkesinde mürşid olarak faâliyetlerini sürdürmüştür. Bir ara *İstanbul*'daki şeyhler arasında tarîkat işleriyle ilgili bâzı bâtınî meseleler yüzünden çıkan ihtilâfın çözümünü görevlendirilerek *İstanbul*'a çağrılmıştır. O da bu ihtilâfları halledip şer'a muhâlif faâliyet yürüten tekkeleri kapattırarak tarîkat eşyâsına el koydurmuştur. İnsaf sâhibi bâzı tarîkat mensupları ise **Marmaravî**'nin îkazları sâyesinde yollarını düzeltmişlerdir. *İstanbul*'daki bu önemli görevi yerine getirdikten sonra tekrar *Manisa*'ya geri dönerek irşad faâliyetlerini sürdüren **Marmaravî**, bundan böyle “**Yiğitbaşı Velî**” ünvanıyla anılmaya başlanmıştır.

910 / 1505 yılında âhirete irtihal eden **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**, *Manisa*'nın o zamanlar *Seyyid Hoca maballes*i, bugünkü adıyla ise *Adakale maballes*i olarak anılan yerdeki tekkesinin bahçesine defnolunmuştur.

Sultan câminin kiblesinde bulunan *Saruban Bey türbesinin* güneyinden *Kırk Ayak yokuşunu* çıkınca Yiğitbaşı Velî'nin tekke ve türbesine ulaşılır. 1950'li yıllarda yıkıldığı anlaşılan tekmeden günümüze sâdece mescidinin mihrâbı ulaşabilmiş, yakın zamanlarda çevre düzenlemesiyle birlikte mescid onarılarak ibâdete açılmıştır.²

2. AŞK VE MUHABBET KAVRAMLARI

“Aşırı derecedeki sevgi ve muhabbet, sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması” şeklinde tanımlanan *aşke*, mutasavvıflara göre varlığın aslı ve yaratılış sebebidir. *Aşke*, sevenin sevgilisinde kendini yok etmesi; öyle ki, aşkın yok, sâdece mâşûkun var olması, her şeyin ondan ibâret olması hâlidir. Dünyevî aşk, *mecâzî / tabiî aşktır*. Tasavvufa göre asl olan ise, *bakîkî / ruhânî aşka*, yâni *Allah aşkına* erebilmektir. Allah aşkını derinden hisseden kimse, ilâhî güzellikten diğer varlıklara yansıyan güzellikleri de sever. Yâni o, yaratandan ötürü, yaratılanı sever. Buradaki aşk, *güzele* değil, *güzelliğe*dir. “*Mecâzî aşke, bakîkî aşkın köprüsüdür*” sözü bunun için söylenmiştir.³

Klasik dönem sûfî müelliflerden el-Hücvirî (ö. 470/1077) *aşke* iki kısma ayırır: *Biri*, cinsin yine kendi cinsinden olanı (mahlûkun yine mahlûku) sevmesidir. Bu, meyletmek, gönül bağlamak, dokunmak ve yapışmak (sarılmak/kucaklamak) yoluyla sevgilinin zâtını ve şahsını talep etmektir. *Diğeri* ise bir cinsten olanın kendi cinsinden olmayanı (Hâlık'ın mahlûku, mahlûkun da Hâlık'ı) sevmesidir. Bu da sevgilinin özelliklerinden bir özelliklerle karar kılıp bir arada bulunmayı istemek, onun vasıflarıyla huzûra ermek ve ünsiyet etmektir.⁴

Aşkın bir alt mertebesi olarak değerlendirilen *muhabbet (sevi / sevgi)* ise, aşka kapı aralayan bir başlangıç noktası olarak kabul edilir. Âriflerin makamlarının en yücesi ve Cenâb-ı Hakk'ın bahsettiği yüce fazlının en zirve noktası olan *muhabbet*, Allah'ın ihlâslı kullarını tercih ederek sevmesi demek-

² Geniş bilgi için bk.: Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravî, Hayâtı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001, ss. 19-95.

³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997, s. 120; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991, ss. 58-61. *Aşke* konusunda geniş bilgi için bk.: İbn Sînâ, *Aşke Risâlesi*, Çev.: Ahmet Ateş, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2002; İskender Pala, *Kitâb-ı Aşke*, V. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2006; Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007; Bilal Kemikli, *Sîhî Aşke ve Ölüm*, İstanbul: Sütun Yayınları, 2007; Süleyman Uludağ, “Aşke”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. IV, ss. 11-17; İlhan Kutluer, “Aşke”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. IV, ss. 17-19; Mustafa Uzun, “Aşke”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. IV, ss. 19-21.

⁴ Ali b. Osman el-Cüllâbî el-Hücvirî, *Keşfü'l-mabcutb (Hakikat Bilgisi)*, Terc.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, s. 447.

tir.⁵ Nitekim “Allah onları, onlar da Allah’ı severler”⁶ âyetinde, *muhabbetin* önce Allâhu Teâlâ’dan zuhûr ettiği vurgulanmaktadır. Sûfiler, *muhabbeti*, *aşkın* temeli olarak değerlendirmişlerdir. Zünnûn-ı Mısırî’nin (ö. 245/859): “Allah, onlara *aşk* kâsesini içirmek isteyince önce lezzetini tattırdı”⁷ sözü ile “*Muhabbetin üst sınırını aşarak ifrata varması*”⁸ şeklindeki *aşk* tanımı, buna işâret etmektedir. Ancak *aşk*, *muhabbet*ten daha güçlü değildir. Bir başka deyişle muhabbetin sonu, *aşkın* başlangıcıdır. *Muhabbet* kalp için, *aşk* ise ruh içindir.⁹ *Muhabbet* kuvvetli ve şiddetli olunca *aşk* meydana gelir. Muhabbet nurdur, aşk ise hârdır (ateş). Bu ateş, Allah’ın dışındaki varlıkları ve onlarla olan ilgiyi yakıp yok eder. Esâsında nârda da ışık vardır, nurda da. Bunun için âşıklar arasında şu söz meşhurdur: İki ışık vardır; biri Allah’ın dışındaki varlıklardan yüz çevirmeyi sağlar, öbürü ise O’na yönelmeyi. Bu ikisinin arasına *aşk ateşi* girince çörçöp gibi olan insanın dünyâya olan ilgilerini yakıp mahveder. Dolayısıyla menzil ve maksûda kısa zamanda ulaşılır.¹⁰

Esâsen ilk dönem tasavvuf edebiyâtının klasik eserlerinde *aşk* terimi pek kullanılmaz. Bu eserlerin müellifleri, bunun yerine sürekli *muhabbet* kelimesini tercih etmekle birlikte, esâsında bu kavram çerçevesinde tasavvuf-taki *aşk felsefesinin* temellerini de atmışlardır. *Aşk*, daha sonraki dönemlerde gerek tasavvufî edebiyâtın gelişmesi ve gerekse tarîkat kurumunun sistemleşmesiyle birlikte yaygınlık kazanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün tercihlerin sevgili lehinde yapılması şeklinde tezâhür eden *muhabbet*, sevenin kendi vasıflarını söküp atarak sevgiliyle berâber olması olarak değerlendirilmiştir. Gerçek *muhib*, kendinden olan çok şeyi azımsayıp sevgiliden olan az bir şeyi çoğumsayandır. İşte, kulun Allah’a olan *muhabbeti* de ibârelerle ifâde edilemeyecek kadar latîf/ince bir his olup, bu hal ve his insanı ona tâzim ve ibâdet etmeye, ondan ayrı kalınca sabırsızlanmaya, onsuз edememeye, onsuз kalınca da kararsız hâle gelmeye; ünsiyet ve ülfetini, devamlı sûrette kalbiyle onu zikrederek bulmaya ve ona karşı içinde bir heyecan duymaya sevk eder. Allah’ın kuluna olan muhabbeti ise onu güzel bir şekilde medh ü senâ etmesi anlamına gelir. Allah’ın *muhabbet* sıfatı, onun fiilî sıfatlarından olup, husûsî bir ihsan türüdür. Kul, bu ihsanla Allah’ın

⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb fî muâmeleti’l-mabbûb ve vasfi tarîki’l-mürîd ilâ maksâmi’t-tevbîd*, II c. bir arada, Mısır: Dâru Sâdır, ts., c. II, s. 50.

⁶ el-Mâide, 5/54.

⁷ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma’ (İslâm Tasavvufu)*, Terc.: Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 1996, s. 363.

⁸ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâle fi’t-tasavvuf*, II. baskı, Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1990, s. 321.

⁹ Necmüddîn el-Kübrâ, *Fevâihu’l-cemâl (Tasavvufî Hayat içinde)*, Terc.: Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980, s. 121.

¹⁰ Necmüddîn el-Kübrâ, *Usûlü aşere (Tasavvufî Hayat içinde)*, Terc.: Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980, s. 42.

huzûruna çıkar.¹¹

Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988): “Kulun gözüyle Allah’ın kendisine verdiği nîmetlere; kalbiyle Allah’ın kendisine olan yakınlık, yardım ve korumasına; îmanı ve yakîniyle de Allah’ın kendisine hidâyet ve inâyet nasip edip kendisini sevmesine bakarak Allah’ı sevmesi” olarak tanımladığı **muhabbeti** üç kısma ayırır:

- 1) **Avâmîn muhabbeti**: Allah’ı çokça hatırlayıp anmak sûretiyle arıduru olarak gerçekleşen bu sevgi, Allah’ın kullarına verdiği nîmetler ve ihsan sebebiyle hâsıl olur. Allah’ın zikrine devam ve münâcâttan tad alarak aşırı sevgi ile Allah Resûlü’ne uyması netîcesinde ortaya çıkan bu tür muhabbet, kalblerin Allah’a muvâfakati ve bu muvâfakate iyice sarılmasıdır.
- 2) **Sâdıkların ve tahkîk erbâbının muhabbeti**: Muhabbetin bu türü, kalbin Allah’ın celâline, ganî oluşuna, ilmine ve kudretine nazar etmesinden doğar. Böyle bir muhabbetin özelliği, perdeleri yırtarak sırlara âşinâ olmaktır ki, irâdelerin yok olup ihtiyaçların ve bütün beşerî sıfatların yanmasıyla ortaya çıkar.
- 3) **Âriflerin ve siddîkların muhabbeti**: Muhabbetin bu türü de bu kimşelerin, Allah’ın illetsiz olan kadim sevgisini bilip ona nazar etmelerinden doğar. Siddîk ve ârifler, Allah’ı illetsiz olarak severler. Bu tür sevginin özelliğini, kendisine saf sevginin ne olduğu sorulan **Zünnûn-i Mısırî** şöyle açıklamıştır: “İçinde herhangi bir bulanıklık bulunmayan saf sevgi, sevginin kalpten ve organlardan düşerek orada muhabbetten eser kalmaması ve her şeyin Allah ile ve Allah için olduğu bir anlayışın ortaya çıkmasıdır. Böyle biri Allah için seven Hak âşıkıdır.” **Cüneyd-i Bağdâdî** (ö. 297/909) de bu tür sevgiyi, “Sevenin sıfatlarının yerine sevilenin sıfatlarının geçmesi” olarak tanımlar.¹²

Muhabbette ilk adım, nefis için sevgilinin arzu edilmesidir. Sonra nefsin sevgiliye fedâ edilmesi, daha sonra da ikiliğin unutulması gelir. En son aşama ise vahdâniyette fenâ bulmaktır.¹³

Tabîi, rûhânî ve ilâhî olmak üzere üç çeşit **aşktan** söz eden **Muhyiddîn ibnü’l-Arabî**’ye (ö. 638/1240) göre bunlardan ilk ikisi, üçüncüsünün bir türüdür. **İlâhî aşktan**, Bir’in aslî aşkını kastetmektedir. Bu, aşkın

¹¹ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, ss. 319-323; Ebû Bekir Muhammed b. İshak el-Buhârî el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, Dimaşk: Dâru’l-İmân, 1986, ss. 109-111; el-Hücvirî, *Keşfü’l-mahcûb*, ss. 445-453; Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü’l-maârif (Tasavvufun Esasları)*, Terc.: Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul: İslâm Dergisi Yayınları, 1990, ss. 626-633.

¹² et-Tûsî, *el-Lüma*’, ss. 56-57.

¹³ el-Kübrâ, *Fenâihu’l-cemâl*, s. 120.

bütün diğer çeşitlerinin kaynağı olan ezeli bir aşktır. Herhangi bir tezâhüre bürünmeden önce Bir, yüce ferdiyet ve basitliği içinde kendini nefsi için ve nefsinde sevdi; bilinmek ve tezâhür etmekten hoşlandı. İşte yaratmanın sebebi bu idi. Bir, kendini sevmekle, Zât'ında gizli olan şeylerin bütün a'yânını da sevdi. Bu şeyler böylece çeşitli şekillerde ortaya koydukları aşk ile yüklenirler. A'yânın sevgisi, onlar henüz amâ hâlindeyken ilk olarak Allah'ın yaratıcı sözü olan "O!!"u işittiklerinde başlamıştır. *Rûhânî aşkı*, *tasavvufî aşk* olarak niteleyen İbn Arabî'ye göre bu *aşk*ın son hedefi, âşıkla mâşukun aslî birliğinin idrâkidir. O, sûfîyi Allah'a yaklaştıran ve ona Allah'la birliğini hissettiren *beşerî aşk* değil; kendini yeniden bulunca, bir sûret olarak Bütün'ün küllî aşkıyla yakınlığını gerçekleştiren *ilâhî aşk*tır. Üçüncü tür aşk olan *beşerî aşk*ın hedefi, sevilen nesne ne olursa olsun, kendini tatmindir. *Mânevî aşk*ta, nefis ve onun bütün arzuları mâşuk uğruna fedâ edilir. *Tabîî aşk*ta ise fedâ edilen, âşik olunan nesnedir.¹⁴

3. AHMED ŞEMSEDDİN-İ MARMARAVÎ'DE AŞK

Eserleri dikkatle incelendiğinde, Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin *aşk* konusunu, tasavvufun temel esaslarıyla iç içe geçmiş vaziyette ve bu esasları açıklar tarzda ele aldığı görülmektedir. İçinden geldiği tasavvuf geleneğine uygun olarak ilk yaratılışı *aşk* ile açıklayan Marmaravî, bu kavramı *varlık*, *vahdet*, *mârifet*, *zikir*, *hayret*, *cezbe*, *fakr*, *gınâ*, *fenâ* ve *bekâ* gibi tasavvufun hem metafizik yönü, hem de seyr ü sülûk açısından merkezî konumda bulunan kavramlarıyla bağlantılı olarak anlatmaktadır.¹⁵

3.1. İlk Yaratılış, Tecellî ve Aşk

Mânevî mîras olarak devraldığı tasavvuf geleneğinde olduğu gibi Yiğitbaşı Velî de *aşk* konusundaki görüşlerinin temelini,¹⁶ bir hadîs-i kutsîde ifâdesini bulan, Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne dayandırmıştır:

"Küntü kenzen mahfiyyen fe-abbettü en u'rafe fe-halaktü'l-balka = Ben gizli bir hazîne idim, bilinip tanınmayı sevdim ve mahlûkâtı yarattım."¹⁷

¹⁴ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-mekkiyye*, Neşreden: Osman Yahyâ-İbrâhim Medkûr, Kahire, 1392-1410/1972-1990, c. XII, ss. 565-583; Ebu'l-Alâ el-Afîfî, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'de Tasavvuf Felsefesi*, Terc.: Mehmet Dağ, II. baskı, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999, ss. 165-166.

¹⁵ Bk.: Safi Arpaguş, "Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'de Aşk ve Muhabbet", *Manisa Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Sempozyumu*, 26 Nisan 2008 – Bildiriler, haz.: Mehmed Veysî Dörtbudak, Gürol Pehlivan, Manisa: Yiğitbaş Vakfı Yayınları, 2009, ss. 97-106.

¹⁶ Marmaravî, *Risâle-i Tevhîd*, vr. 43^a.

¹⁷ İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, *Kaşfî'l-bağâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988, c. II, s. 132.

Bu açıdan bakıldığında, Marmaravî'nin *aşk*, *muhabbet* ve *sevgi* konusundaki fikirleri, tasavvuf düşüncesinin genel kabullerine uygun ve paralel olarak *varlık*, *vahdet* ve *mârifet* düşüncesi¹⁸ ekseninde şekillenmektedir.

Marmaravî, *aşk*ın iki temel niteliğini, "*ezeli*" ve "*hakîki*" oluşunu, yukarıda zikredilen hadîs-i kutsî çerçevesinde ele alıp değerlendirmektedir:

"Zât-ı Bârî'nin, gizli bir hazîne iken, kendisinin bilinip tanınmasını sevdiği seviye *aşk-ı hakîki* ve *aşk-ı ezeli* denir."¹⁹

Çoğu mutasavvıfta olduğu gibi Marmaravî'ye göre de "*Kenz-i Mahfî*" hadîsi,²⁰ varlık ve tecellînin ilk basamağı olarak *aşk*, *muhabbet*, *sevgiyi* işâret etmektedir. Demek ki *aşk*, *gizli* bir *hazîne* gibi keşfedilmeyi, bilinip tanınmayı sevip arzulayan Cenâb-ı Hakk'ın bu isteğine, bu konudaki *hubbuna* / *sevgisine* dayanmaktadır. Kutsî hadîsin metnindeki "*fe-abbettü*" ifâdesi, "*sevip arzulamam, boşuma gitti*" gibi anlamlara gelmektedir. Yâni Cenâb-ı Hak: "*irâde ettim, emrettim*" dememektedir; "*sevdim*" demektedir. İşte *aşk*ın temeli budur ve burada varlığın ilk yaratılış sahnesine bir gönderme vardır.

Bu kutsî hadîsin yanı sıra: "*Le-kad halaknâ'l-insâne fi abseni takvîm = Biz insanı en güzel kıvamda yarattık*" (T'în, 95/4) âyetini de dikkatlerimize sunan Marmaravî, yaratılış sırasında insana verilen bu en güzel kıvâmı tekrar yakalamak için gerekli olan *aşk* ve *muhabbet*, *sevgiyi*, insanın mutlaka ulaşması gereken nihâî hedef olarak ortaya koymaktadır.

Marmaravî'nin bu konudaki düşünceleri, *ilâhî aşk* ve *muhabbetullah* merkezli olarak şekillenmektedir. O, bu bağlamda *kenz-i mahfî* hadîsini izah ederken şu bilgileri vermektedir ki, bu aynı zamanda *Halvetî* geleneğinin sülûk esaslarından birini oluşturan *yedi esmâ* (Allah'ın yedi ismi) ile nefsi terbiye etme yöntemi konusunun da dikkate değer bir îzâhdır:

¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bk.: Seyyid Hüseyin Nasr, *Tasavvufî Makaleler*, Çev.: Sadık Kılıç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002; Seyyid Hüseyin Nasr, *Söyleşiler*, Çev.: Aysel Danacı, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996; Seyyid Hüseyin Nasr, *Makaleler II*, Çev.: Şehabettin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997; René Guènon, *İnisiasyona Toplu Bakışlar I*, Çev.: Mahmut Kanık, İstanbul: Hece Yayınları, 2003; René Guènon, *Kadim Bilimler ve Bazı Modern Yanılgular*, Çev.: Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000; René Guènon, *Geleneksel Formlar ve Kozmik Devirler*, Çev.: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997; Toshihiko Izutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, Çev.: Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1998; Toshihiko Izutsu, *İslâm Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, Çev.: Ramazan Ertürk, İstanbul: Anka Yayınları, 2001; Bilal Kemikli, *Dost İkinden Gelen Ses*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004, ss. 43-65.

¹⁹ Marmaravî, *Risâle-i Tenbîd*, vr. 43^a; 55^a-55^b; a.mlf., *Keşfü'l-Esrâr*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 1271/2, vr. 57^b.

²⁰ Tasavvufta *Kenz-i Mahfî* düşüncesi hakkında bilgi için bk.: Ahmet Ögke, "Tasavvufta Kenz-i Mahfî Düşüncesi ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin (960/1553) "Küntü Kenzen Mahfiyyen" Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı", *Tasavvuf (İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi)*, Yıl: 5, Sayı: 12, Ankara: Erkam Matbaacılık, 2004, ss. 9-24.

“Allah Teâlâ, bu *muhabbet*le evvelâ *rûh-i Muhammediyye*’yi âlem-i lâ-hutta halk eyledi ve *mürîd* menzilesinde tutup, nurdan bir kandilde *halvet* ettirdi. Cenâb-ı Hak, kendisini de *şeyh* menzilesinde tutup, bu *muhabbet* ile *tevhîdî* telkîn eyledi. (Bu telkîni alan Rûh-i Muhammediyye) bin yıl *tevhîd* ile meşgûl oldu. Ondan sonra bu *muhabbet* ile ikinci *esmâyı* telkîn eyledi, bin yıl da ikinci isme meşgûl oldu. Ondan sonra yine bu *muhabbet*le üçüncü *ismi* telkîn eyledi, bin yıl da üçüncü isme meşgûl oldu. Ondan sonra yine bu *muhabbet*le dördüncü *ismi* telkîn eyledi, bin yıl da dördüncü isme meşgûl oldu. Ondan sonra yine bu *muhabbet*le beşinci *ismi* telkîn eyledi, bin yıl da beşinci isme meşgûl oldu. Ondan sonra yine bu *muhabbet*le altıncı *ismi* telkîn eyledi, bin yıl da altıncı isme meşgûl oldu. Ondan sonra yine bu *muhabbet*le yedinci *ismi* telkîn eyledi, bin yıl da yedinci isme meşgûl oldu. Bu yedi isme meşâyih’in *usûl-i esmâ* demesindeki hikmet budur. Bu *usûl-i esmânın* envârı “*vücûd*” menzilesinde olup, *muhabbetullâh* “*ruh*” menzilesinde oldu. *Aşk-ı hakîkî* denilen bu *muhabbet*tir ve buna *cânân* da denir. Zirâ *muhabbet* ile bağlanan *zikir* dinmez ve *zikir* ile bağlanan *muhabbet* zâil olmaz. Bu ikisinin vahdetine *mâye* (maya, asıl, öz, esas, ana madde) denildi ve *aşk-ı hakîkî* ve *kimyâ-yı saâdet* de denildi.”²¹

Buradan anlaşıldığına göre, Cenâb-ı Hakk’ın yarattığı ilk varlık olan *Rûh-i Muhammedî / Nûr-i Muhammedî / Hakîkat-i Muhammediyye* (yâni Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’in rûhu / nûru / hakîkati); Allah *sevgisi* / ilâhî *muhabbet* / *aşk* sâyesinde varlık alanına çıkabilmiştir. Dolayısıyla ondan sonra yaratılan diğer varlıkların da yaratılış sebebi, işte bu *ilâhî aşktır*; bütün varlıklar dünyâsı, Yüce Allah’ın bu *muhabbeti* ve *sevgisi* sâyesinde var olmuştur.²²

Marmaravî’den naklettiğimiz metinde dikkat çeken bir husus daha vardır: Bütün varlıkların ve aynı zamanda insanın da ilk nüvesini oluşturan *Muhammedî rûh* bir “*mürîd*”, Cenâb-ı Hakk’ın kendisi de bir “*mürşid / şeyh*” olarak tasvir edilimektedir. Demek ki insanın da, diğer varlıkların da ilk eğitici, ilk öğreticisi, ilk terbiyecisi Cenâb-ı Hak’tır. Esâsen Yüce Allah’ın “terbiye edici / öğretici / eğitici” anlamına da gelen *Rab* ismi de buna işâret sayılabilir. Konumuz bağlamında düşünecek olursak, insanın ilk *aşk* eğitmeni ve ilk *sevgi* öğretmeni de Cenâb-ı Hak’tır.

Yine metindeki “*nurdan kandil*” ifâdesi de, burada işâret edilen mürîd – mürşid ilişkisi çerçevesinde rûhî ve mânevî terbiyenin gerçekleştiği özel bir ortama işâret ediyor olmalıdır. Tıpkı içinde yaşadığımız dünyâda, şeyhin mürîdlerini tasavvufî eğitime tâbi tuttuğu bir *tekeke* gibi. Dünyâdaki *tekeke*,

²¹ Marmaravî, *Risâle-i Tevhîd*, vr. 43^a-43^b.

²² Bk.: Kemikli, *Sâfi Aşk ve Ölim*, ss. 25-32.

maddî unsurlardan oluşturulmuş mücessem bir yapıdır; ama lâhûtî âlemdeki terbiye ortamı ise, elbette *nurdan* bir *kandil* gibi latîf olacaktır. Yâni nasıl ki ilk *sevgi* eğitimi, bu *nurdan kandil*de *halvet* ettirilerek Cenâb-ı Hak tarafından Muhammedî rûha verildiyse, tıpkı onun gibi, bu dünyâda da kâmil mürşidler, müridlerine *tekke* ve *zâviye* gibi özel mekânlarda tasavvufî terbiyeyi, ilâhî *aşk* eğitimini vermektedirler.

Metindeki *halvet* terimi de ilgi çekici niteliktedir: *Halvet*, “özel bir mekânda biriyle yalnız ve baş başa kalmak” demektir. Yâni üçüncü şahısların veya varlıkların olmadığı, aradan çekildiği, sevenin sevdiğiyle baş başa kaldığı özel bir yerde gerçekleşir, *halvet*. *Nurdan kandil*de eğitime tâbi tutulan *Muhammedî ruh*, yalnızca Cenâb-ı Hak ile berâberdi; O’nunla baş başa, *halvet* hâlinde idi. İşte, dünyâ hayâtında da tasavvufî terbiye alanlar, *halvet*, *riyâzet* ve *çile* çekenler, bu *Muhammedî ruhtan* aldıkları pay oranında yol alabilirler; o oranda *aşk*ı tadabilirler.

Marmaravî, “*nurdan kandilde halvet ettirdi*” dedikten hemen sonra, âdetâ bu *halvet* yoluyla rûhî / mânevî eğitimin esaslarını ortaya koymaktadır: İlk önce *tevhid* zikri (*Lâ ilâhe illallâh*) telkîni ve *bin yıl* bu *zikre* meşgûl olmak.. Sonra Allah’ın ikinci ismi, sonra üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci isimleri ve bunların her birine bin yıl meşgûl olmak.. Buradaki “*bin yıl*” tâbiri, bizim anladığımız mânâda “*bin sene*” demek olmasa gerektir. Bunu, niteliğini ve niceliğini bilemediğimiz “*bin birim*” olarak anlamalıyız. Zira Allah katında zaman ve mekân gibi bir sınırlama aslâ düşünülemez. Buradaki “*bin yıl*” ifâdesini “kesretten kinâye” olarak da alabiliriz; yâni çok uzunca bir süre. Bu tâbir, aynı zamanda tasavvufî terbiyenin ne kadar uzun ve meşakkatli bir yolculuk olduğunu; kısa süreli, kolay ve basit bir iç olmadığını ifâde etmek için kullanılmış olmalıdır.

3.2. Zikir ve Aşk

Yiğitbaşı Velî, Cenâb-ı Hakk’ın, *hakikat-i Muhammediyye*’yi lâhût âleminde *nurdan kandilde*, *yedi esmâ* için *biner yıldan* toplam *yedi bin yıl halvet* ettirmesini, *Câmiu’l-Esrâr* adlı manzûmesinde de şöyle dile getirir:

Fazl-ı Bismillâh ile şerh et kemâl-i kudreti
Zâhir etti surr-ı tevhîdi, vücûdu, hikmeti
Hak Teâlâ nice bin yıl bu hakikat mâyeyi
Kalb-i ezdâdı selîm eden ulu sermâyeyi
Yoğ iken bu yer ve göğ ü arş ü kürs, nefis ü cân
Yedi bin yıl andan evvel Mustafâ oldu nişân
Halvet edip, nûrdan kandile girdi Mustafâ
Yedi bin yıl anda durdu, mâye gördü Mustafâ
Bu yediden sonra halk oldu bakâik, cân ü nefis

*Bezri oldu kaldı bu kandîl içinde mâye pes*²³

Burada işâret edilen *esmâ-i seb'ayı / yedi ismi* anarak nefsi terbiye etme yöntemi, *Halvetiyye* tarîkatinin temel esaslarındandır. Allah'ın bu yedi ismi, *Lâ ilâhe illallâh, Allah, Hâ, Hak, Hayy, Kayyûm ve Kabhâr*'dır. Bu isimleri zikretmek sûretiyle nefsin yedi mertebesini bir bir aşmak şeklindeki bu terbiye yöntemine *usûl-i esmâ* ya da *darb-ı esmâ* adı verilmektedir. Nitekim **Yiğitbaşı Velî**, metinde buna işâret etmektedir. Buna şunu da ilâve etmemiz gerekir: **Marmaravî**, mürîdin seyr ü sülûkü sırasında bu *yedi ismin* yanı sıra ayrıca Allah'ın *beş ismini* daha zikrederek yol alması şartını getirir ki, bu isimler şunlardır: *Vehbâb, Fettâb, Vâbid, Abad ve Samed*.²⁴

Metinde dikkatlerimizden kaçmaması gereken belki de en önemli husus, bütün bu nefis mertebelerinin aşılması sırasında icrâ edilen zikirlerin, hep o ilk yaratılıştaki *muhabbetle, sevgiyle ve aşkla* yapılması gerektiğidir. Yâni o *aşk* olmazsa, tasavvufta yol alınamaz. *Îlâhî aşk* olmazsa, nefis eğitimi, rûhî terbiye ve mânevî yükseliş gerçekleştirilemez. Nitekim aktardığımız metnin sonunda **Marmaravî**, Allah'ın yedi ismini *dil ile zikretmenin "beden"*, bunu *Allah aşkıyla* ve *muhabbetiyle* icrâ etmenin ise "*ruh*" gibi olduğunu, güzel bir benzetmeyle ifâde etmektedir. Demek ki ona göre aşksız / muhabbetsiz / sevgisiz bir zikir ve anma, ruhsuz bir beden, ölü bir cesed gibidir; hiçbir işe yaramaz; insana yol aldırılmaz. Onun: "*Muhabbet ile bağlanan zikir dinmez ve zikir ile bağlanan muhabbet zâil olmaz*" şeklindeki şâheser sözü de, aynı gerçeğin güçlü bir teyidi niteliğindedir. Demek ki *anmak* için *sevmek, sevmek* için de *anmak* gerekmektedir.

O halde Allah'ı anışlarına O'nun *aşkıyla* hayat verenlerin zikirleri hiç dinmez, durmaz, bitmez; sürekli devam eder. Onlar *zikir-i dâimîye* ermiş, Allah'ı sürekli anma hâlindeki kimselerdir. Aynı şekilde *sevgi* ve *aşklarını*

²³ Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., "Şer'iyye", no: 1343/1, vr.2^b.

²⁴ Ögke, *a.g.e.*, ss. 48, 167-173. Burada belirtilen 7 + 5 = 12 ismi bu şekilde (*Lâ ilâhe illallâh, Allah, Hâ, Hak, Hayy, Kayyûm, Kabhâr, Vehbâb, Fettâb, Vâbid, Abad ve Samed* şeklinde) Marmaravî, bugün elimizde olan eserlerinde görebildiğimiz kadarıyla bizzat açıkça belirtmiş değildir. Bu, ancak daha sonraki dönemlerde yazılan ikincil (özellikle tarîkat silsileleri ve usûlleriyle ilgili bilgi veren) kaynaklardan elde edebildiğimiz bir bilgidir. (Meselâ bk.: Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn, *Tibyânü vesâilü'l-bakâik fî beyâni selâsili tarâik*, Süleymâniye Ktp., Fâtih İbrâhim Efendi Böl., no: 430, c. I, vr. 53; Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı turuk-ı alîyye (Tarîkatler ve Silsileleri)*, Haz.: İrfan Gündüz, İstanbul, Enderun Yayınları, 1995, ss. 181-186). Bunun en önemli sebebi olarak da, bu hususun o dönemde yaşayan herkesçe bilinen bir konu olması dolayısıyla Yiğitbaşı Velî tarafından ayrıca kayda geçirilme gereği duyulmamış olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Marmaravî, konuyu anlattığı pek çok yerde *darb-ı esmâ* ve *usûl-i esmâ* kavramlarını kullanmakla birlikte, bu isimlerin neler olduğunu açıkça belirtme gereği duymamıştır. Burada, bunların herkesçe bilinen isimler olduğunu düşündüğü ve dolayısıyla da ayrıca mâlûmu i'lâm etmeyi zâid addettiği kanâatini taşımaktayız.

anma fiiliyle destekleyen, kuvvetlendiren âşıkların *aşk*ları da hiç bitmez, tükenmez. Nasıl ki ilk var oluşun sırrı ve sebebi *aşk* ise, hayatta var olmanın, ayakta kalmanın ve hattâ ölümsüzlük iksîrini / âb-ı hayâtı içebilmenin sırrı da *aşk*ta ve sevdiğini sürekli *anmak*ta yatmaktadır. İşte bunu başarabilen kimseler, *asıl* varlık *mayasını* (*mâye-i asliyye*), *gerçek aşk*ı (*aşk-ı hakîkî*) ve *mutluluğun formülünü* (*kimyâ-yı saâdet*) bulmuş ve ermiş kimselerdir.

Marmaravî yine der ki: Nefsin yedi mertebesini *usûl-i esmâ* üzere Allah aşkıyla birer birer aşan sâlik, en yüce ve en güzel ahlâk numûneleriyle donanır. Bu nefsî arınmadan sonra da *bahreyn-i aşk* (aşkın iki denizi) denilen hazînelere ona açılarak âşığın varlığı, Hakk'ın Zât'ı ile irtibat kurmaya lâyık bir hâle gelir; buna güç ve tâkat bulur. Bu yolda âşığa güç ve kuvvet veren şey ise, Hakk'ın zâtî tecellîleri olan *aşk-ı muhît* (kuşatıcı / kapsayıcı aşk). Yâni artık âşığın bütün varlığını kaplayan *aşk denizi*, güç yetmez - tâkat yetişmez *ilâhî aşk hazînelerini* ona bahşeder.²⁵

3.3. Fakr (Yoksulluk / Dervişlik) – Gınâ (Zenginlik) ve Aşk

Bu mertebeye kadar olan diğer *aşk* çeşitleri (yâni her türlü *meccâzî aşklar*) ise, bu *kuşatıcı aşk*a kıyasla, uçsuz bucaksız bir *okyanusa* nazaran *damla* gibidir. İşte bundan sonra o *aşk damlalarından* oluşan *ırmak* ve *denizler*, bu büyük *okyanusa*, yâni *aşk-ı muhît*e karışarak *yedi iklim*e ulaşır. Yâni bu *aşk*, insan nefsinin bütün görünümlerine sirâyet ederek nefsi arındırır, temizler ve kemâle / olgunluğa eriştirir; huzûra ve sükûna kavuşturur.

Netîcede bu *aşk-ı muhît*, yedi iklimi tek bir iklim'e dönüştürerek tasavvuf yolcusunu *fakr-ı tâmma* ulaştırır. Yâni mürid, gerçek dervişliğin sırrını ve anlamını bu *aşk* sâyesinde keşf ve idrak eder. (Mürîdin / dervişin bir adı da *fakîr*dir). Bir başka deyişle bu *kuşatıcı aşk*, Cenâb-ı Hak karşısındaki mutlak *fakr*ını insana kavratır. Yâni kesinlikle ve sâdece O'na muhtaç olduğunun bilincine eriştirir. Böylece sâlik, "Nefsini bilen rabbini bilir!"²⁶ hadîsi gereğince, kendinin aciziyetini ve birtakım zaafarla muallel olduğunu idrâk eder.²⁷

Yiğitbaşı Veli'ye göre *fakr-ı tâm*, tam bir kemâl ve olgunluk hâlidir. Esâsında her kemâl de sonunda zevâle dönüşmeye mahkûmdur. Ancak bu noktaya ulaşmış bulunan *fakr* aslâ yok olmaz; bilakis *gınâ-i tâmma*, yâni tam bir zenginliğe dönüşür. Bu mertebede *kuşatıcı aşk*ın (*aşk-ı muhît*) kıvılcımları, *fakr*a âit hâlleri yakarak *gmâya* / zenginliğe dönüştürür.²⁸ Bu şu demektir: Hakk'a karşı *fakr*ın idrâk edilmesi, insanda mâsivâyaya karşı ihtiyaçsızlığı do-

²⁵ Marmaravî, *Ravzatü'l-Vâsilîn*, vr. 84^b-85^a.

²⁶ el-Aclûnî, *Keşfî'l-Hafâ*, c. II, s. 262.

²⁷ Marmaravî, *Ravzatü'l-Vâsilîn*, vr. 84^b-85^a.

²⁸ Ahmed şemseddîn-i Marmaravî, *Ravzatü'l-Vâsilîn*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., "Şer'iyye", no: 1343/2, vr. 85^a.

ğurur. Yâni kişi mutlak sûrette Allah'a muhtaç olduğunun bilincine ererse, artık kendini O'nun dışındaki hiçbir varlığa muhtaç hissetmez. Bu şuûra ermek ise, tam anlamıyla bir zenginliktir.

İşte derviş de böyledir: *Faker-ı tâmmın*, yâni gerçek dervişliğin anlamını kavrarsa, artık yeryüzünde mânevî açıdan ondan zengini yoktur. Zira artık sâlik, Allah'a yakınlık makâmı olan *keurbiyete* ermiştir. Bu makamda o, bâzen kendi hakikatini idrâk etmeye başlar, bâzen de mest ü hayrân olarak kendini bilmez bir hâl yaşar. İşte bütün bu anlatılanlar, gerçek tevhîd olan *tevhîd-i hakîkî* mertebesidir.

Faker yoluyla *hakîkî tevhîd* mertebesine ulaşan insan, elde ettiği bu makâmı gizler ve şu hadîs-i şerîfin sırrına vâris olur: “*el-Fakeru sevâdü'l-vechî fi'd-dâreyn = Fakirlik (muhtaç olma hâli), iki cihanda da yüz karasıdır!*”²⁹ Marmaravî, bu hadiste geçen “sevâd”, yâni “siyahlık” kelimesine; “galebe etmek”, “üstün gelip hükmünü icrâ etmek”³⁰ anlamı vermektedir. Bu durumda Yiğitbaşı Velî'ye göre hadîsin işârî mânâsı şu şekilde olmalıdır: “*Fakirlik, her iki cihanda da Allah'ın vechinin galîp olmasıdır (Dervişlik, dünyâda da âhirette de Allah'ın hükmünün her şeye üstün gelmesi, derviş üzerinde hükmünü icrâ etmesidir).*” Ya da bir başka ifâdeyle: “*Fakirlik (dervişlik), hem bu dünyâ hayâtında, hem de âhirette Allah'ın kudret ve sevgisinin (aşkının) üstün gelmesidir.*”

Burada *fakırın* kemâle ermesi, aslen *celâl* âlemindeki *yokluğu* bildiren *siyah renkle* sembolleştirilmiş ve böylece de *ayn-ı sâbiteye* rücû hâli dile getirilmiş olmaktadır.³¹ Yâni Marmaravî'ye göre bu hadîs-i şerîf, *aşk-ı muhîtin* üstün gelmesi sonucunda *aşka* âit diğer bütün unsurların hükmünü yitirerek, sâlikin kendini dahi unuttur hâle gelmesini ifâde etmektedir.³² Bu da *fenâ-fillâh* makâmıdır ki, yine Marmaravî'nin ifâdesiyle: “*Aşk kadehinden içenler, her dem mest ü hayrân olacaklardır.*”³³

Yiğitbaşı Velî, kendi kişisel *aşk* tecrübesini, *Câmin'l-Esrâr* adlı manzûmesinde şöyle anlatır:

*Gâfil iken çün işittim vâir imiş irşâd-ı cân
Deşd-i dil³⁴ ol dem anın sevâsına oldu revân
Tâlib olup şeybe erdim çünki bu sevâ ile
İvdiğinden³⁵ düştü baş ayağına bî-pây ile*

²⁹ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 87.

³⁰ Marmaravî, *Ravzatü'l-Vâsılîn*, vr. 85^a.

³¹ Mehmed Vehbî Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfîz*, c. I, s. 19'dan naklen Arpağuş, “Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî de Aşk ve Muhabbet”, s. 100.

³² Marmaravî, *Ravzatü'l-Vâsılîn*, vr. 84^b-85^a; a.mlf., *Câmin'l-Esrâr*, vr. 6^a-6^b.

³³ Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *İrfânü'l-Maârif*, Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., no: 2745/4, vr. 26^a.

³⁴ Deşt-i dil: Gönül mezarlığı, gönül çözü, gönül kırık; çorak / ölü gönül.

Zillet ile anca çektim bu tarîkat zâhmetin
 Hem dahi âyin ile âdâb ü âdet zâhmetin
 Cân ilinden gâlib oldu çünkü bu **sevdâ** bana
 Bâsım ile oldu aklım bî-ser ü bî-pâ ana
 Râh önünde kaldı bu **sevdâ** beşer şâhım mât
 Nat'ı dilden³⁶ geldi, şâh oldu bana **akl-ı maâd**
 Aktı, **deryâlar** olup **ummâna** cân **ırmakları**
 Düştüler girdâba bu **akl-ı beşer** zevrakları³⁷
 Şevk içinde kalmadı **aşk**a vücûdun tâkati
 Za'fa ermiş gelmek anlandı helâkin sâati
 Sabr ederken gitti hâlimden benim **akl-ı beşer**
 Geldi hâl oldu bana **akl-ı maâd-ı mu'teber**
 Ya'ni sabr ettikçe cem' oldu **maârif** kalbime
 Rahmet ile **ilm** için doldu **maârif** kalbime
 Menzîlinden **yedi deryâ** doldu taştı cümlesi
Vahdet ile varlığın gark oldu geçti cümlesi
 Birbirine **âb-ı vâr** olup ulaştı cümlesi
Aşk elinden bir olup **ummâna** düştü cümlesi
 Ya'ni cümle **bahri emvâca** getirdi **aşk-ı cân**
 Her biri sûret olup şerb oluna ol gizli kân³⁸

Yiğitbaşı Vefî, bu mısralarda diyor ki: Önceleri habersizken, günün birinde, canları diriltlen, ruhlara hayat veren **aşk**tan haberdar oldum. O zaman ölü gönlüm (gönül mezarlığım), **aşk sevdâsına** düştü. Bu **sevdâ**, büyük bir aceleyle / sabırsızlıkla beni kâmil bir şeyhin [Alâeddîn-i Uşşâkî (ö. 890/1485)] kapısına götürdü; onun ayağına kapandım. Allah **aşk**ını elde etmek için, tasavvuf yolunun türlü zahmetlerine, riyâzet, mücâhede ve çilelerine katlandım; yolun gereklerini yerine getirdim; âdâb ve erkâna riâyet ettim. Bunun sonucunda **aşk sevdâsı** rûhumu sardı; aklım başımdan gitti. Bu **sevdâ**, gönlümün satranç tahtasındaki nefsânî kaleleri, piyonları, atları bir bir mat etti; **akl-ı maâd** gönlümün şâhı oldu. Yâni rûhumu saran bu ilâhî **aşk**, bütün nefsî istek ve arzularımı köreltti; **beşerî / dünyevî aklım** gitti, **akl-ı maâd** (uhrevî akıl / metafizik akıl / mânevî hakikatleri kavrayabilen akıl) rûhumu hâkimiyeti altına aldı. Bu **sevdâ** sâyesinde **can ırmaklarım**, **deryâlar** gibi akarak **aşk okyanusuna** ulaştı. Beşerî aklımın küçücük **kayıkları** ise girdâba kapıldı, battı gitti. Varlığımı öyle bir şevk kapladı ki, **aşk**ın tesirine dayanacak mecâlim ve tâkatim kalmadı. Artık **aşk**ın, bütün bedensel istek ve heveslerimi

³⁵ İvdiğinden (evdiğinden): Acele ettiğinden, sabırsızlandığından dolayı.

³⁶ Nat': Satranç tahtası. Nat'-ı dil: Gönlün satranç tahtası.

³⁷ Zevrak: Kayık, sandal.

³⁸ Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, vr. 6^a-6^b.

yok etme zamanının geldiğini anladım. Bu hâle sabrederken, *beşerî / dünyevî akılım* başımdan gitti; Allah katında müteber olan *uhrevî akıl / akıl-ı maâd* benim her hâlimi istilâ etti. Bunun netîcesinde de ilâhî rahmet ile *mârifet ilmi* kalbime doldu. Bu ilâhî mârifet, *yedi deniz* gibi olan nefsimin yedi mertebesine doldu taşı ve bütün varlığım Hakk'ın varlığında gark oldu, O'nunla bir oldu, vahdete erdi. Bu sâyede de cümle zerrelerim / bütün hücrelerim ölümsüzlük suyuna kavuştu, âb-ı hayâtı içti; *aşk* yüzünden Hak ile bir olup *varlık ummânına* düştüm. Yâni rûhumdaki bu *aşk sevdâsı, gönül deryâmı* öyle bir dalgalandırıp coşturdu ki, bu her bir dalganın getirdiği gizli sırlar, açıklanması ve başkalarına da anlatılması gereken hakîkatlerdir.

Aşkın benzer halleri, *Yiğitbaşı'nın* izinde giden Elmalılı Sinân-ı Ümmî'nin (ö. 1067/1657) dilinden şöyle dökülür:

Dilerse su gibi akıp çağlatan
Dilerse yel gibi esip soylatan
Dilerse firkate saltıp ağlatan
Dilerse vashmı ibsân eden Dost
Dilerse şâh iken kulan gedâlar
Dilerse zecr edip kulan cefâlar
Dilerse bor iken veren safâlar
Dilerse kul iken sultân eden Dost
Dilerse deryâlar gibi kaynatan
Dilerse gemiler gibi oynatan
Dilerse nâleler verip söyleten
Dilerse nutkumu pinbân eden Dost
Dilerse geçdiren arşı semâyı
Dilerse bozduran nâm-ı fenâyı
Dilerse gydiren şâltı kabâyı
*Dilerse cismimi üryân eden Dost*³⁹

3.4. Hayret ve Aşk

Elde edilen bu *aşk* ile, *muhabbetle* ve *sevgiyle* tevâhidin hakîkatine doğru yapılan mânevî yolculukta, bu yolculuğun temel esasları hükmündeki *usûl-i esmânın* gereklerini hakkıyla yerine getirerek elde edilen *mârifet* bilgisi, insanı yine Cenâb-ı Hakk'ın *muhabbetiyle* irtibat kurmaya, O'nun zâtî *muhabbetiyle* boyanmaya / renklenmeye yönlendirir. *Yiğitbaşı Veli'*ye göre⁴⁰ artık bu noktada *muhabbet*in adı, "*hayret*"tir. Gönülde *sevgiye* dâir var olan bütün meyilleri bir araya toplayıp, *varlık* ile *sevgiyi* bir kılıp Hakk'ı sevdiren, hep bu *muhabbet*ir. Bu gerçeği *Marmaravî*, şöyle dillendirir:

Mâsivâ fehmini hayret götürdü, kaldı bu sevi

³⁹ Sinân-ı Ümmî, *Dîvan*, Haz.: A. Azmi Bilgin, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 31.

⁴⁰ Marmaravî, *Ravzatü'l-Vâsılîn*, vr. 85^b, 90^b-91^a, 92^b.

“El-Hükümü li’llâh” der bu nefse Vâhid ü Kabhâr

Bu nefse **aşk** unutturdu karîb ü baîdi

Terke etti vücûdunda şakâ vü saûdî⁴¹

Her kişinin rûhuna, Cenâb-ı Hakk’ı sevmesi için potansiyel olarak bir **muhabbet** konmuştur. Ne var ki çoğu insan, Hakk’ı bırakıp o **muhabbet** sırrını mâsivâ yolunda heder etmiş; o yüce **sevgiyi kesret kuyusuna** düşürmüştür. **Marmaravî**, insanlığın bu hâlini, tıpkı Hz. Yûsuf’un zindana konulmasına benzetir. Ona göre, insanın sevdiği şeylere âit sûretler, gönülde derin bir yer edinmekte, âdetâ oraya nakşolunmaktadır. Fakat, tasavvufî gelenekte de vurgulandığı üzere, “bir gönülde iki sevdâ”nın olması mümkün ve makbûl değildir.

Öyleyse âcilen bu **muhabbetin** tekrar Hakk’a doğru yönlendirilmesi lâzımdır ve bunun için de insanların düştükleri bu **kesret kuyusundan** kurtarılması gerekmektedir. Bunun ilk basamağı ise, gönüllerde oluşan **gayra âit sûretlerin** yok edilmesidir. Bu **sûretler** yok edilince ansızın **fakr** hâli hâsil olur ki, sâlikin gönlüne doğan bütün varlık sûretleri, artık hakîkatte birleşip tek bir varlık hâline gelir. O zaman **aşk ateşi; müteşâbihât**, yâni birbiriyle benzerlikleri olup ülfet eden varlıkları ve **muhtelifâtı**, yâni birbirinden uzak olup zıt düşen varlıkları ayırt edebilir. Böylece kendi varlığı **muhabbet** bakımından tek ve yalnız kalarak Hakk’ı **sevmeye** lâyıık hâle gelir. Zirâ tek olan, tek olanı sever. Nitekim bir hadîs-i şerîfte de buyrulduğu üzere: “Allah tektir, tek olanı sever.”⁴²

Muhabbetçe bu teklige ulaşan kişi, “Fakr, benim fabrimdir (öviüñ vesîlemdir)”⁴³ hadîsine de verâset kazanarak, **Marmaravî**’nin ifâdeleriyle **mürşid-i kâmil, vekîl-i enbiyâ** ve **sâhib-i seccâde** olur. Böyle bir kimsenin zikir telkîni, o tek varlıktan bir **kevlüm** olup, mürîdin gönlüne konar ve zikirle meşgûl oldukça o **kevlüm** büyür. **Aşk ateşi** denilen şey de budur. Yâni **aşk**, birbiriyle benzerlikleri olup ülfet eden varlıkları (**müteşâbihât**) birleştirebilme ve birbirinden uzak olup zıt düşen varlıkları (**muhtelifât**) ayırt edebilme kabiliyetidir. **Aşk ateşi**, Cenâb-ı Hakk’ın her derde dermân olan bir inâyetidir / yardımudur. **Aşk ateşi**, **tevhd** ile **usûl-i esmâdan** hâsil olup zıddı olan her şeyi kahredici, yakıcı ve yok edicidir. **Yięitbaři Veli**’ye göre, eğer bu **aşk ateşi** mürîdin gönlüne girmezse, tam anlamıyla bir **seyr ü sülûk** aslâ gerçekleşmez ve tasavvufta yol alınamaz.⁴⁴

Marmaravî’nin **Câmiu’l-Esrâr**’daki şu sözleri, aynı gerçeğin bir başka

⁴¹ Marmaravî, *Câmiu’l-Esrâr*, vr. 23^b.

⁴² el-Buhârî, *es-Sabîh*, Daavât, 69; el-Müslim, *es-Sabîh*, Zikir, 5-6; Ebû Dâvud, *Sünen*, Vitir, 1; Tirmizî, *Sünen*, Vitir, 2; Nesâî, *Sünen*, Kıyâmü’l-Leyl, 27.

⁴³ el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, c. II, s. 87.

⁴⁴ Marmaravî, *Rawzatü’l-Vâsılîn*, vr. 85^b, 90^b-91^a, 92^b; a.mlf., *Câmiu’l-Esrâr*, vr. 23^a-23^b.

ifâdesidir:

Zerresi bu mâyenin, bir tîz kâğılcım gibidir

*Şuğl ile artar, hakikat nârının tertibidir*⁴⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yiğitbaşı Velî'ye göre *aşk* ve *muhabbete* ilk adım, *zikre* ve *usûl-i esmâya* devam etmekle atılır. Zirâ tevhid zikri, *mecâzî aşkî hakikî aşka* çeviren bir hakikattir.⁴⁶ Bunun için de riyâzet ve mücâhede gereklidir. Çünkü zikre devam eden müridin göğsüne zikrin nûru iner ve kalbine yerleşir. Böylece *muhabbet* hâsıl olur. Derviş, *muhabbetin* tadını bir kez alınca, artık zikre daha çok sarılır. Zirâ Hakk'a âşık olan, O'nun *aşkıyla* yanıp tutuşur ve yine kişi sevdiğini çokça anar.⁴⁷ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: "Kim bir şeyi severse, onu çokça anmaya başlar!"⁴⁸

3.5. Cezbe ve Aşk

Marmaravî'nin *aşk* ve *muhabbetle* yakından ilgili olarak kullandığı bir kavram daha vardır ki, bu da *cezbe*dir. O, *cezbe*yî: "Hak Teâlâ'nın, müridin gönlini yerinden alıp kendisine doğru çekmesi"⁴⁹ olarak tanımlamaktadır. Bu aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın, kuluna dostluk ve *sevgi* duygusunu vermesi demektir. Bu *sevgiyle* kulun gönlü, Cenâb-ı Hakk'ın dışındaki her şeyin ilgi ve sevgisinden uzaklaşıp kurtulur. Allah Teâlâ'yı kendisine kible edinir ve yüzünü Hak'tan hiç çevirmez; aslâ başkasına nazar eylemez. Hak'tan yana tam bir teveccüh gösterebilirse, dünyâda bu *cezbenin* kul için adı, *aşk* olur. Çünkü mürid, *aşk* makâmına erdikten sonra, Cenâb-ı Hakk'ı arzulatoryıcı olarak kalmaya devam eder ve Hak'la meşgûl oldukça da bu dünyâdan sefer kılıp kendini bulur. Bu makâma *riicû* makâmı denir. Marmaravî'ye göre eğer mürid, bu yolculuğuna devam edip *muhabbet makâmına* ererse, aynı zamanda *aşk makâmına* da vâsıl olur ve *âşık* adını alır.⁵⁰

Muhabbet, başlangıçta Allah'tan zuhûr etmiş ve bütün varlıkların yaratılmasına sebep olmuştur. Nitekim, "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler" (Mâide, 5/54) âyet-i kerîmesinde, *sevginin* önce Yüce Allah'tan zuhûr ettiği ve ilk cezbedenin (kulu kendine çekenin) Cenâb-ı Hak olduğu vurgulanmaktadır. *Îlâhî sevginin* kendinde tecellîsi sebebiyle bu *sevgiye* nâil olan kimseler de

⁴⁵ Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, vr. 3^a.

⁴⁶ Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, vr. 18^b.

⁴⁷ Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Risâletü'l-Hüdâ*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 194/1, vr. 2^b.

⁴⁸ el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, c. II, s. 222.

⁴⁹ Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Risâle-i Makâlât-ı Şeyh Muhyiddin-i Arabî*, Beyazıt Devlet Ktp., no: 2891/5, vr. 221^a.

⁵⁰ Marmaravî, *Risâle-i Makâlât-ı Şeyh Muhyiddin-i Arabî*, vr. 221^a-222^a.

buna karşılık Allah'a *aşk* ve *muhabbet* beslerler ki bu, kul için son derece büyük bir rabbânî lutufudur.

Büyük *aşk ahlâkçısı Hilmi Ziya Ülken*'in de dediği gibi, bir bakıma *aşk*, *rûha* teslim olmaktır. Çünkü *aşk*, *dış gözünün* kör olup *iç gözünün* bütün varlığa açılmasıdır. *İç göz*üyle varlığı bulanlar, maddeye, saltanata ve hırslarına hükmedebileceklerdir. Madde âleminde düzeni kuran ve koruyan, *cezb*edir, *çekim* ve *câzib*edir; hayat âlemine düzen veren, *meyil* ve *ilgidir*; toplum düzeninin mihverî de *vecd* ve *heyecandır*. Ruh âleminde ise eşyâyı âhenk içinde toplayan, fiillerimize bütünlük veren, *aşktır*. Çekim, ilgi, içgüdü, meyil, vecd, heyecan ve en sonunda da *aşk*, âlemlerin her bir mertebesinde varlığın safha safha zuhûrudur. Âlemin kemâli güzelliştir. Âhenk, düzen ve birlik, onda tecellî eder. İçgüdü, ahlâk, sempati, *sevgi* ve *muhabbet* onun içindedir. Bütün bunlar, birliği fiile getirmek üzere rûhun yaptığı çabalardır. Aşama aşama her biri tamamlanmamış / eksik olan bu çabalardan, yalnızca *aşk*, birliğin gerçekleşmesi demektir. *Aşk* ile ki âlem, kemâle gelerek bize güzellik sûretinde görünür.⁵¹

4. SONUÇ

Marmaravî'nin *aşk*, *muhabbet* ve *sevgi* anlayışı, temelini klâsik tasavvuf kaynaklarından ve erken dönem sûfîlerinden alan ve tasavvuf târihinde her zaman dile getirilen fikirlerin, kendine has bir tarz ve yaklaşımla yorumlanmasından ibâret gözükmeştir. *Yiğitbaşı Velî*'nin *aşk* görüşü, son tahlilde özellikle *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî* ve *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî* çizgisinden etkilenmiştir. *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî*, *aşk* konusunda da *Halvetî* geleneğinin ve *vahdet-i vücûd* düşüncesinin seçkin bir temsilcisi olarak tasavvuf tarihindeki yerini almıştır. O, *aşklar silsilesinin* sağlam bir halkası olarak bizlere ışık tutmaya ve yol göstermeye devam etmektedir; tabî *gönül sâhibi* olanlara ve *aşka* düşenlere!...

YAZIMIZI, *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî*'nin *Câmiu'l-Esrâr* adlı manzûmesinde, ilk yaratılıştan başlamak üzere bütün âlemlerin *aşk* ile, *muhabbetle* ve *sevgiyle* varlık sahasına çıktığını ve var oluşlarını da yine bu sâyede sürdürmekte olduğunu bildiren nutk-ı şerîfleriyle bitirelim:

Fî Beyân-i Muhabbetullâhi Teâlâ ve Na'ti'r-Resûl (a.s.)

Fazl-ı Bismillâh ile şerh et Cemâlullâh'dan

Hatm için zâhir olan vâsf-i cemâl-i şâhdan

Ya'ni şerh et Ahmed'in hatm-i nübüvvet sırrını

Rahmet için bâtem olan vâsf-ı kudret sırrını

Ya'ni ver vâsf-ı cemâl için nihâyetten haber

⁵¹ Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlakı*, IV. baskı, İstanbul: Ülken Yayınları, 1981, ss. 31-32.

*“Kenz-i mahfî”yi ayân eden muhabbetten haber
Tâ ezelden “kenz-i mahfî”dir kamû bâzâr-ı Hak
Hikmetinde kim anı **sevdi** biline varıcak
Bu **sevidir** sırr-ı Ahmed zât-ı Hak’dandır ezel
Bu **sevidir** asl-ı rahmet zât-ı Hak’dandır ezel
Bu **sevidir** Ahmed’in evvel zübûruna sebeb
Bu **sevidir** Ahmed’in âbir zübûruna sebeb
Bu **seviyle** Ahmed’in nakşın izbâr eyledi
Bu **seviyle** ya’ni hey’et vârim vâri eyledi
Bu **seviyle** enbiyâ buldu nübüvvet devletin
Bu **seviyle** gydiler îmâna da’vet hil’atin
Bu **seviyle** zât-ı Hakke’a enbiyâ kul oldular
Bu **seviyle** dergeh-i a’lâda maktûl oldular*

*Bu **seviyle** nârı İbrâhîm’e gülzâr eyledi
Bu **seviyle** enbiyâyı kendîye yâr eyledi
Bu **seviyle** terk etti İbrâhim Edbem tahtını
Bu **seviyle** evliyâ buldu velâyet tahtını
Bu **sevidir** şevk ile Mansûr’u ber-dâr eyleyen
Bu **sevidir** kim Zelîbâ’nın özün nâr eyleyen
Bu **sevidir** her kişiden Hakke’i bulmak isteyen
Bu **sevidir** dergeh-i a’lâda kalmak isteyen
Bu **sevidir** eyleyen nefis ile câmi şöyle dost
Bu **sevidir** gydiren kime palası kime post
Bu **sevidir** Leylâ’yı Mecnûn’u mecnûn eyleyen
Bu **sevidir** uykuya her gece şeb-hûn eyleyen
Bu **sevidir** dahi Hakke’i bî-garaz özden seven
Nûr-i zâtını cemâlinden görüp gözden seven
Bu **sevidir** cümle cân içinde cânân ismidir
Tûbâ-veş fi’l-cümle cân ile koşulan kasmıdır
Rûh-i Ahmed evvel oldu bu **sevinin** mazharı
Sâir ervâbın bu **sevgiden** fîrûğu rehberi
Cümleden buldu dokuz vasfında her cânın zafer
Bir **sevidir** aslı gerçi ba’zı ba’zından eser
Kudret ile bil önünce **sevgidir** nefse kuvâ
Sen şunu sev kim sana lâyük görüle hem revâ
Hikmeti bil, cümle **sevgiler** geri aslı nedir?
Lâki hâlen bilmeyen bilmez ânn faslı nedir?
Her **sevi** bitmez **sevisin** kendi aslın alır
Hikmetini lâki bilmez **sevgi** aslı ne olur?
Rûh-i Ahmed’den gelir rûh-i izâfîdir bu hem
Lutf-i Hak’dan ol hakâkat **aşk-ı sâfî**dir bu hem
Her kaçan bu **sevgiye** er-görse hâlin bir kişi
Ol kişi ne kim görürse bî-temessüldür düşü*

Ya'ni Őeytânın ezelden bu **muhabbet** zıddıdır
 Bî-temessül dediğimden ma'nâda hikmet budur
 Mağhar için nûr-i câmîden bulundu bu **sevi**
 Rahmet için mîm-i Ahmed'den göründü bu **sevi**
 Nûr-i câmi' bil ezel tevhîd-i zâtın nûrudur
 Cümle esmâ nûrunun bu bir kalıbdır vârnı
Sırr-i Ahmed zâbir oldu nûr-i câmi'den ezel
 Asl-ı rahmet zâbir oldu nûr-i câmi'den ezel
 Nûr-i câmi' evvelâ oldu hakâikat Ahmed'e
 Şefkat ile bu taayyün oldu sûret Ahmed'e
 Şefkat ile çünkü göydü bu **muhabbet** sûreti
 Rahmet ile âlemi tuttu hidâyet devleti
 Can ilinden bu **sevi** şems-i hakâikat sırrıdır
 Ya'ni cânın cümlesine kutb-i Ahmed sırrıdır
 Evvelâ cümle hakâikta kamûdan Ahmed ön
 Hikmet budur anınçün bunda hâtem oldu son
 Cümle câna budur ol deryâ-yı vahdet lâmi
 Oldu batm ile kemâli enbiyânın câmi⁵²

⁵² Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, 3^b-4^b.

5. KAYNAKÇA

el-ACLÛNÎ, İsmâil bin Muhammed, *Kesfî'l-bafâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

el-AFÎFÎ, Ebu'l-Alâ, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'de Tasavvuf Felsefesi*, Terc.: Mehmet Dağ, II. baskı, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.

ARPAGUŞ, Safi, “Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'de Aşk ve Muhabbet”, *Manisalı Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Sempozyumu, 26 Nisan 2008 – Bildiriler*, haz.: Mehmed Veysî Dörtbudak, Gürol Pehlivan, Manisa: Yiğitbaş Vakfı Yayınları, 2009, ss. 97-106.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları, 1997.

GUËNON, René, *Geleneksel Formlar ve Kozmik Devirler*, Çev.: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

-----, *İnisyasyona Toplu Bakışlar I*, Çev.: Mahmut Kanık, İstanbul: Hece Yayınları, 2003.

-----, *Kadim Bilimler ve Bazı Modern Yanılgılar*, Çev.: Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.

HARÎRÎZÂDE Mehmed Kemâleddîn, *Tibyânü vesâilî'l-bakâik fi beyâni selâsili tarâik*, Süleymâniye Ktp., Fâtih İbrâhim Efendi Böl., no: 430.

el-HÜCVİRÎ, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Kesfî'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, Terc.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

IZUTSU, Toshihiko, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anabtar Kavramlar*, Çev.: Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1998.

-----, *İslâm Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, Çev.: Ramazan Ertürk, İstanbul: Anka Yayınları, 2001.

İBN SÎNÂ, *Aşk Risâlesi*, Çev.: Ahmet Ateş, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2002.

İBNÜ'L-ARABÎ, Muhyiddîn, *el-Fütûhâtü'l-mekkiyye*, Neşreden: Osman Yahyâ-İbrâhim Medkûr, Kahire, 1392-1410/1972-1990.

el-KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İshak el-Buhârî, *et-Taarruf li-mezhbehi ehli't-tasavvuf*, Dimâşk: Dâru'l-İmân, 1986.

KEMİKLİ, Bilal, *Dost İlinden Gelen Ses*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.

-----, *Sûfi Aşk ve Ölüm*, İstanbul: Sütun Yayınları, 2007.

el-KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *er-Risâle fi't-tasavvuf*, II. baskı, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1990.

KUTLUER, İlhan, “Aşk”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, ss. 17-19.

el-KÜBRÂ, Necmüddîn, *Fevâihu'l-cemâl* (Tasavvufî Hayat içinde), Terc.: Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.

-----, Necmüddîn, *Usûlü aşere* (Tasavvufî Hayat içinde), Terc.: Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.

KÜÇÜK, Raşit, *Sevgi Medeniyeti*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.

MARMARAVÎ, Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn, *Câmiu'l-Esrâr*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., “Şer’iyye”, no: 1343/1.

-----, *İrfânü'l-Maârif*, Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., no: 2745/4.

-----, *Keşfü'l-Esrâr*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 1271/2.

-----, *Ravzatü'l-Vâsilîn*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., “Şer’iyye”, no: 1343/2.

-----, *Risâle-i Makâlât-ı Şeyb Muhyiddîn-i Arabî*, Beyazıt Devlet Ktp., no: 2891/5.

-----, *Risâle-i Tevhîd*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., “Şer’iyye”, no: 1343/3.

-----, *Risâletü'l-Hüddâ*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 194/1.

el-MEKKÎ, Ebû Tâlib, *Kütü'l-kulûb fî muâmeleti'l-mabbûb ve vasfi tarîkı'l-mürîd ilâ makâmî't-tevhîd*, II c. bir arada, Mısır: Dâru Sâdır, ts.

NASR, Seyyid Hüseyin, *Makaleler II*, Çev.: Şehabettin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

-----, *Söyleşiler*, Çev.: Aysel Danacı, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

-----, *Tasavvufî Makaleler*, Çev.: Sadık Kılıç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.

ÖGKE, Ahmet, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, Hayâtı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

-----, “Tasavvufta Kenz-i Mahfî Düşüncesi ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin (960/1553) “Küntü Kenzen Mahfiyyen” Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı”, *Tasavvuf (İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi)*, Yıl: 5, Sayı: 12, Ankara: Erkam Matbaacılık, 2004, ss. 9-24.

PALA, İskender, *Kitâb-ı Aşk*, V. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.

SİNÂN-I ÜMMÎ, *Dîvan*, Haz.: A. Azmi Bilgin, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

es-SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l-maârif* (Tasavvufun Esasları), Terc.: Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul: İslâm

Dergisi Yayınları, 1990.

et-TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc, *el-Liima‘ (İslâm Tasavvufu)*, Terc.: Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 1996.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.

-----, “Aşk”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, ss. 11-17.

UZUN, Mustafa, “Aşk”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, ss. 19-21.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Aşk Ablâkı*, IV. baskı, İstanbul: Ülken Yayınları, 1981.

VİCDÂNÎ, Sâdık, *Tomar-ı turuk-ı aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, Haz.: İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Yayınları, 1995.